

СТАНОВИЩЕ

по конкурс за получаване на академична длъжност „професор“

Научна област: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1 Филология

Научна специалност: Български език / Старобългарски език

с кандидат доц. д-р Петко Димитров Петков

Рецензент: проф. д-р Мария Атанасова Йовчева

Богословски факултет, СУ „Св. Климент Охридски“

I. Обобщени данни за научната продукция и дейността на кандидата

В конкурса за ‘професор’, обявен в „Държавен вестник“, бр. 103 от 10.12.2021 г., за нуждите на Катедрата по кирилometодиевистика към Факултета по славянски филологии при СУ „Св. Климент Охридски“, единствен кандидат е доц. д-р Петко Петков от същия университет. Материалите за участие в конкурса са съобразени със Закона за развитие на академичния състав на Република България и с Правилника за прилагането му на СУ. Представената за конкурса научна продукция включва 7 монографии, 4 студии и 16 статии в областта на медиевистиката и възрожденската книжнина, които са съсредоточени в няколко взаимно преплитащи се тематични полета: старобългарски език, историческа граматика на българския език; текстология и издания на средновековни славянски паметници; описание и каталогизация на средновековни и възрожденски кодекси.

II. Приноси на кандидата

Забележителен дял от изследователската дейност на Петков заема въвеждането в научно обращение на обемен масив от средновековни и възрожденски южнославянски книжовни паметници, който покрива широк хронологически диапазон (X–XVIII в.), включва цели ръкописи, корпуси или отделни преводни и оригинални творби и застъпва различни жанрове и макрожанрове на официалната и неофициалната литература (богослужебни и небогослужебни; новозаветни книги; жития, омилетика, екзегетика; полемични, догматически, аскетически, исторически съчинения; апокрифи и др.). Голяма част от изданията са изготвени в рамките на съвместни проекти между братството на Зографската обител и учени от СУ, така че едно от важните постижения на Петков е разкриването и популяризирането на книжовното наследство, съхранявано в манастирската библиотека. Като следва методически правилен модел, ученият съчетава публикацията на изворите с тяхното по-подробно или по-кратко езиково, археографско и кодикологическо изследване. В тази насока се вписва изданието на българския *Драготин апостол* от XIII в. (в съавторство с И. Христова), към което Петков е направил пълно езиково описание. Групата публикувани текстове е обогатена и с христоматията „Из старите ръкописи: южнославянски текстове от XIV и XV в.“, където сполучливо са подбрани като илюстративни за историята на българския език общо 42 текста от ръкописи, грамоти и бележки на книжовници, допълнени с кратка характеристика на всеки извор.

Постоянна линия на научните дирения на Петков в последните десетилетия формира интересът към възрожденските ни паметници. Той изважда от научна забрава

съчинението на павликянската (българската католическа) литература *Zaropismo illi Balgarska Istoria* на отец Едоардо Валпа. Книжнината на тази конфесионална общност, допринесла значително за раждането на новата българската литература и култура, е интересен, но все още неизцяло изучен феномен от социо-културна и езикова гледна точка. Петков разисква съдържанието на съчинението в специфичната историческа ситуация, като се фокусира върху сведенията за българите и техните извори. Езиковите особености са разгледани през призмата на форматиращата за книжовния ни език епоха, в която се пресичат книжно-църковнославянското влияние и въздействието на българските говори. Изданието отчита разночетенията по четирите известни преписа.

Освен към цели кодекси Петков се обръща и към отделни омилетични, екзегетични и аскетически творби. Публикува с необходимия критически апарат две произведения на св. Василий Велики: *Похвалата за св. Четиридесет мъченици* по препис в сборник Зограф № 3 от XIV в., който спада към сравнително слабо разпространения превод, регистриран в Супрасълския сборник, и среднобългарския превод на *Беседата за благодарността* по руски препис ТСЛ № 130, от XV в., като разночетенията към него са извлечени от осем преписа, класифицирани във фамилии. Пъстрата палитра обнародвани средновековни текстове включва и емблематичната за духовната култура на XIV в. догматико-аскетическа творба *Глави с акростих* на преп. Григорий Синаит (по сборник № 214 от Зографската библиотека). Изданието съдържа варианти по шест преписа и е придружено от езиков и текстологически анализ. Петков публикува по молдавски препис от XVI в. (№ 53 Руската държавна библиотека) среднобългарския текст на антилатинското произведение *Прение на Панагиот с азимита*, който служи като източник за настъпилите иновации в българския език през XIV в., а също и за особеностите на влахо-молдавската редакция на стария славянски книжовен език (съвместно с И. Иванова, Я. Иванов). Въвежда два неизвестни досега преписа на третото слово за св. Георги на Григорий Цамблак, чиято традиция е затворена само в кодекси с атонски произход. Безспорна стойност на тази статия придава не само наборният текст, но и проучването на езика, композицията и интертекстуалността, а също и характеристиката на самия ръкопис Зогр. 189 от 1710 г. (съвместно с А. Бояджиев, К. Поповски). Заслужава да се спомене и публикуването на първия славянски превод на *Словото за Шестия псалм* от преп. Анастасий Синаит по най-стария му препис ТСЛ № 39, което е предшествано от текстологическо проучване на славянските версии на тази творба върху 21 ръкописа, ВМЧ и московското издание на Съборника от 1647 г. Направената класификация на изворите обособява четири несвързани един с друг превода за периода X–XIV в. Два от тях са старобългарски, възникнали през X в. по всяка вероятност в Преславското книжовно средище, а два се вписват в среднобългарския период и може би са направени на Атон. Петков използва тази уникална възможност да проследи развитието на българските преводачески школи и характеризира накратко всяка една от версиите във връзка с преводаческата техника на епохата на възникването им.

Проучването на славянското наследство намира израз и в каталогизацията на средновековни и възрожденски ръкописи. Петков участва в колектива, изготвил каталог на славянските ръкописи от Зографския манастир (№ 287–405), който обхваща 119 различни по тип кодекси от XIII до XX в. В съавторската статия, която изяснява методически въпроси, свързани с това мащабно дело, се обоснова избраната структура

на каталожните описания и се конкретизират правилата, специфични за описанията на късни първични извори. Каталогът очертава обща представа за тази сравнително голяма манастирска библиотека, извежда доминантите в книжовния репертоар на светогорската традиция и въвежда ценни сведения за контактите на манастира в контекста на балканската и изобщо източноправославната общност, за социологията на книгата и за книжовниците, оставили имената си като преписвачи или автори. Приносите на Петков включват и издаването, кодикологическото и езиковото описание и идентификацията на 12 кирилски откъслека от Зографската библиотека (в съавторство с А. Бояджиев, К. Поповски). Две занимателни статии са посветени на паратекстове в зографски кодекси: приписката на Драган от Драгановия миней, XIII в., и приписка в старопечатно *Учително евангелие*.

На границата между филологията и археографията попадат редица публикации на Петков, които са посветени на неизвестни или слабоизвестни досега ръкописи или фрагменти. Подобаващо внимание е отделено на сборник Зогр. 3 от 1367 г., който според учения съдържа най-ранния български препис на новия превод на *Постническите слова* на Василий Велики от средата на XIV в. Този внушителен кодекс, обхванал всички аскетически Василиеви и Псевдо-Василиеви съчинения, лежи в началото на разклонена традиция. Петков се спира накратко на езиковите и преводаческите черти, откроява белезите на среднобългарския книжовен език, описва съдържанието, изнася археографска справка на запазените преписи от тази версия и локализира превода на Атон (Зограф). Общата картина на разпространението на този сравнително устойчив корпус е допълнена с уточнение за наличието на всяко слово в 15-те преписа, като е реконструирано първоначалното общо ядро на среднобългарския превод. По същество тази публикация на Петков играе ролята и на справочник за регистрацията на текстовете в славянската книжнина.

От късното ръкописно наследство на Зографския манастир са проучени два новооткрити патерика № 406 и 407, създадени от библиотекаря йеромонах Иринарх в края на XIX и началото на XX в. Петков определя техния тип, идентифицира оригиналите им сред манастирските кодекси и свързва преписвача им с югозападния дял на българското езиково землище. Разгледан е и непознат досега сборник със смесено съдържание № 328 (сборник на Търпе Вучидолов, от XIX–XX в.), който е написан на новобългарски език (с македонски елементи в единия дял) и възхожда към изчезнал днес ръкопис на Йордан х. Константинов - Джинот. Идентифицирани са включените в него текстове, които обхващат основно произведения на монашеската литература (патерични разкази, апокрифи, антилатински творби, беседи върху старозаветни текстове, въпросо-ответни съчинения). Внимание е отделено и на популярното съчинение *Кратко описание двадесет манастирей обретающия ся во Святой горе Атонской*, най-ранния цялостен пътеводител за Атонската света гора, отпечатан през 1839 г. Така публикациите на Петков спомагат за проследяване на механизма, по който средновековната традиция отзвучава във възрожденската книжнина.

Въвеждането в научно обращение на такъв забележителен масив от средновековни и възрожденски писмени паметници не само води до немалко открития и запълва празноти

в общата картина на книжовното ни развитие, но и отваря перспектива за бъдещи изследвания.

Историческата граматика е друго научно поле, в което са фокусирани диренията на Петков. Изобилният анализиран материал в езиковите характеристики (на фонетично, морфологично, правописно и др. равнища) на изброените издания на текстове разкрива нови свидетелства за историята на книжовния и говоримия български език през голям хронологически диапазон (от старобългарския класически период, през Възраждането до новобългарския книжовен език). Тук попадат и отделни статии върху частни въпроси (назализма, отрицателния императив и др.). Проблемите са дискутирани в диахронен план (в съпоставка с данните от голям брой първични извори) и с оглед на показанията на българската диалектология. Специално бих отбелязала статията за един интересен феномен както от езикова и литературна, така и от социологическа гледна точка, а именно – създаването на литературни текстове на основата на диалект (в съавторство с И. Илиев). Изяснява се типологията на явлението от времето на католическата книжнина, осветлява мотивите, които движат авторите да пишат на диалект, използвайки го в литературни форми, и ги поставя в контекста на глобализацията и стремежа към запазване на самобитния местен диалект.

Отделна група обособяват публикациите върху историческата лексикология, базирани на средновековни корпуси от текстове. Обект на изследване е *Египетският патерик*, чийто лексикален фонд е осмислен в светлината на старобългарското лексикално богатство, регистрирано в речници и индекси, но е съотнесен и към собствени наблюдения. Петков изработва речник на композитата (общо 169), с контекст, гръцки паралели и значение на новобългарски език. Тази група лексеми служи да характеризира уменията на преводача и би могла да стане основа за неговата идентификация. Друг разгледан модел са суфиксалномотивираните абстрактни съществителни, които изграждат важен пласт от старобългарския книжовен език. Лексико-семантичните групи в *Египетския патерик* са представени със статистически данни, сравнени с материала от класическите старобългарски текстове. Посочва се наличието / липсата на съответната лексема в корпуса на старобългарските паметници. Изводите засягат както продуктивността на суфиксите, така и близостта на патерика до други корпуси на монашеската литература. Тези изследвания обогатяват речника на старобългарския език от IX–X в. с лексеми от непредставени или слабозастъпени типове текстове в класическите паметници, а също спомагат за датиране на превода на *Египетския патерик* и локализацията му към Преславското книжовно средище.

И така, като отчитам значителните приноси на доц. д-р Петко Петков в областта на средновековния език и книжнина, а също и дългогодишния му опит като университетски преподавател, с пълна убеденост гласувам с „да“ за избирането на кандидата за професор по научната специалност 2.1. Филология (Български език. Старобългарски език). Препоръчвам на уважаемото научно жури да даде също своя положителен вот.

18.04.2022 г.

проф. д-р Мария Йовчева